

**ENKELE BESCHOUWINGEN OVER
"MENS EN KEUZE" ¹⁾**

door

P. J. F. G. MEULENDIJKS ^{*)}

Met deze late beschouwingen streven we niet alleen het doel na om deze opstellenbundel nog meer aandacht onder het publiek te laten krijgen dan zij reeds ongetwijfeld heeft gehad ondermeer na de al eerder verschenen boekbesprekingen van Schouten in de *Economist* (1974, nr. 4, blz. 370) en Meijering in het *E.S.B.* (6 augustus 1975, no. 3013). Wij willen bovendien iets langer dan gebruikelijk stilstaan bij enige hoofdstukken uit onderhavige opstellenbundel. De keuze van bedoelde hoofdstukken was volkomen arbitrair maar wel noodzakelijk gezien enerzijds de gevarieerdheid met betrekking tot onderwerpkeuze en het niveau waarop een en ander wordt gepresenteerd en anderzijds de korthed die een besprekingsartikel toch vereist. In ieder geval staan ook wij achter de uitspraken die bovengenoemde recensenten deden zoals "De economische wetenschap is in Nederland nog bloeiend!" en "een schitterend boek", bij het lezen van deze opstellenbundel, omdat zij wijzen op de smakelijke economische feestdis waarop de samenstellers van dit liber amicorum, aangeboden aan Prof.Drs. S. Korteweg ter gelegenheid van zijn zeventigste levensjaar, ons trakteren.

Professor Jan Tinbergen opent de rij met het geven van een antikritiek in hoofdstuk 1 op de kritiek welke zijn convergentietheorie in de loop van de tijd heeft gekend. Onder de titel "De convergentietheorie: antikritiek" beoordeelt hij de stand van de discussie met betrekking tot bedoelde theorie vanuit zijn persoonlijke opvattingen. Tinbergen's verdediging is goed te verstaan indien men zich opnieuw afvraagt wat zijn convergentietheorie inhoudt en welke belangrijke kritiek en amenderingen hierop is gespuid respectievelijk zijn aangebracht.

Een goede weergave van de oorspronkelijke convergentietheorie is te vinden in het door Tinbergen aangehaalde proefschrift van Prof. J. van den Doel, *Konvergentie en evolutie*, Assen, 1971, waarvan sommige hoofdstellingen hier als kritiek door eerstgenoemde worden gesignaleerd en becommentarieerd.

Samenvattend kan deze convergentietheorie dan in de hiernavolgende punten worden uiteengezet:

¹⁾ Dit artikel is mede bedoeld als boekbespreking naar aanleiding van het verschijnen van: H. de Haan, S.K. Kuipers en J.K.T. Postma(red.): *Mens en keuze; Opstellen aangeboden aan Prof. Drs. S. Korteweg*; B.V. Noord-Hollandsche Uitgevers Maatschappij, Amsterdam, 1972, 221 blz.; Een aantal opstellen was onderwerp van doktoraalseminarvoordrachten 1ste semester 1974/1975.

^{*)} Wetenschappelijk medewerker bij de vakgroep Algemene Leer en Geschiedenis van de Economie, Katholieke Hogeschool, Tilburg.

(1) Bewijs van de theoretische bestaansmogelijkheid van dezelfde optimale economische orde voor Oost en West betekent het bewijs van een *potentiële hefboom* tot het convergeren van de beide aldaar aktueel-bestaande economische orden naar deze optimale economische orde.

(2) Vaststelling en herleiding van de doeleinden van economische politiek voor Oost en West leiden bij Tinbergen tot de gemeenschappelijke doelstellingen van een gelijkere inkomens- en vermogensverdeling en een snellere groei. Deze doelstellingen, geformuleerd in een maatschappelijke welzijnsfunctie en gecombineerd met een aantal relaties die de technische, economische en psychologische beperkingen aangeven geeft als resultaat een tweetal optimum voorwaarden waaraan voldaan moet worden wil er sprake zijn van de in punt (1) bedoelde optimale economische orde t.w.:

a) Eenzelfde goed behoort eenzelfde prijs te hebben ongeacht producent of verbruiker

b) De prijs van een goed moet overeenstemmen met de grenskosten d.w.z. met de kosten van de laatstgeproduceerde eenheid.

Bij het afleiden van dit resultaat is afgezien van eventueel optredende externe effecten en van ondeelbaarheid van produktiefactoren.

(3) Uit de voorgaande punten (1) en (2) blijkt dat de optimale economische orde waarin optimaal welzijn in Oost als in West bereikt wordt, een mengvorm van beide bestaande orden is.

(4) Het hangt van het niveau af waarop genoemde externe effecten en ondeelbaarheid der produktiefactoren in de bestaande economische orden voorkomen, in hoeverre verdergaande centralisatie of decentralisatie respectievelijk concentratie of deconcentratie in Oost en West moeten plaatshebben teneinde aan de in punt (2) genoemde optimum voorwaarden te kunnen voldoen.

(5) De convergentie kan principieel plaatsvinden vanuit de bestaande economische orde via het uit de weg ruimen van fouten welke kleven aan de aktuele orden. De theoretische bestaansmogelijkheid hiervan wordt een praktische mogelijkheid indien tevens *de wil* bij de economisch-politieke beslissers aanwezig is het bedoelde optimum na te streven. De potentiële hefboom tot convergentie wordt dan een werkelijke hefboom tot convergentie.

Geldigheid respectievelijk aktualiteit van zijn convergentietheorie probeert Tinbergen aan te tonen door o.m. na te gaan in hoeverre aktualiteitswaarde aan de punten (1) t/m (5) kan worden toegekend in de bestaande economische orden van Sowjet-Unie en van de Atlantische volkshuishouding. Uit theoretisch-geldigheidsoogpunt acht hij de vrije markt en de vrije onderneming aanvaardbare instellingen, mits externe effecten niet optreden en bovendien sprake is van volledige deelbaarheid. Bij vergelijking van de bestaande economische orden signaleert hij in het Westen het nemen van teveel besluiten met externe

effekten op een te laag niveau terwijl teveel processen met ondeelbare produktiefactoren in particuliere handen zijn. In het Oosten is daarentegen teveel sprake van een centralistische besluitvorming m.b.t. zaken zonder externe effecten. Bovendien zijn hier teveel activiteiten, zonder dat er sprake is van ondeelbaarheid van produktiefactoren, geconcentreerd. Zijn convergentietheorie wordt temeer aktueel daar waar Tinbergen een wil tot optimum streven ziet van de diverse economisch-politieke beslissers die genoemde gebreken trachten op te lossen, gebruikmakend van ervaringen in het verleden, door hervormingen voor te stellen en te onderzoeken. M.a.w. het convergentieproces is feitelijk aan de gang. Dat dit proces vertraagd verloopt is te wijten aan dogmatisme zowel ter linker- als ter rechterzijde. De invloed van dit dogmatisme is evenwel tanende t.g.v. zaken als wiskundige planningstechnieken, opkomst der managers, druk der bevolking en de wedijver om de gunst der arme landen. De kritiek van Van den Doel richt zich, aldus Tinbergen, op drie hoofdverschillen in middelen welke eerstgenoemde als verschillen in hoofddoeleinden wil opvatten t.w.:

- a) Verandering van de inkomensverdeling door afschaffing van het arbeidsloos inkomen in het Oosten terwijl het Westen dit wil bereiken via belasting en subsidies.
- b) Het Oosten wil de produktiemiddelen sneller doen toenemen dan de consumptiegoederen. In het Westen is dit niet het geval.
- c) Het Oosten legt aan de verbruiker een verbruikspatroon op door eenvoudigweg een grotere produktie van "gemeenschapsgoederen" en een relatief geringere produktie van goederen voor het individuele gebruik te stimuleren.

De doeleinden a) t/m c) betekenen niet het a priori moeten ontkennen van de theoretische bestaansmogelijkheid van convergentie. Echter, bij gebrek aan praktisch streven, blijkt uit de feiten aldus Van den Doel, is van dit gelijkwordingsproces geen sprake. Tinbergen's convergentietheorie blijft hierdoor speculatief. Het ondervangen van dit speculatieve karakter leidt dan tot de partiële convergentietheorie van Van den Doel: uitgaande van doeleinden van economische politiek, verschillend met die van Tinbergen, resulteren verschillende optimale economische orden voor Oost en West, waarbij in de bestaande orden het streven bestaat de respectieve optima te bereiken tengevolge waarvan de mate van centralisatie in Oost en West naar elkaar toegroeien en wel in de richting van een mengvorm van de huidige bestaande orden, echter slechts totdat beide groepen hun optimum bereikt hebben. Er is hier sprake van convergentie van de mate van centralisatie en is dus slechts partiëel van karakter.

Op zowel Tinbergen als Van den Doel wordt kritiek geleverd door o.m. B. Van Steenberghe in het Weekblad Intermediair ("Konvergentie en evolutie", Intermediair 7 (1971), no. 20, pag. 3.). Deze komt neer op de volgende punten:

a) Doordat zowel bij Tinbergen als bij Van den Doel het convergentieproces vanuit de bestaande orden kan plaats vinden zijn hun theorieën slechts status quo-bestendigend. Het zoeken naar een werkelijk alternatieve socialistische samenleving wordt hierdoor in de weg gestaan.

b) Te veel nadruk bij Van den Doel op de empirie o.m. m.b.t. de inkomensverdeling. Problemen als uitbuiting worden op deze wijze te weinig beschouwd als een proces van strijd die volgens (neo)-marxistische denkers het achterliggende verschijnsel van de inkomensverdeling is.

In zijn slotconclusie constateert Tinbergen dat handhaving van de grote lijnen van zijn convergentietheorie gerechtvaardigd is. Zijn optimistische visie willen delen doet niet af aan onze twijfels voor een aantal uitspraken van hem. Op blz. 3 vraagt hij zich af of de Westerse Maatschappij langzamerhand niet in een stadium is gekomen waarbij het vrije ondernemerschap niet zoveel kwaad meer kan, gezien het brede raam van overheidstaken. Met Prof. Schouten signaleren wij de overname door het multinationale grootbedrijf van de particuliere beschikkingsmacht die de totaliteit van individuele kapitalisten vroeger bezat. De vraag is of die grootbedrijven zich uiteindelijk zullen ontwikkelen tot 'ware' gemeenschapsinstituten in Schumpeteriaanse zin. Ons dunkt dat corrigeren extra nodig blijft in zoverre het problemen van milieu, overconcentratie en grondstoffenmanipulatie betreffen.

Tinbergen's herleiding van de uitbuitingskwesitie tot een inkomensverdelingsprobleem is theoretisch juist indien monopolievorming en externe effecten ontbreken. Indien aan deze twee noodzakelijke voorwaarden geformuleerd door Van den Doel niet is voldaan, dan is genoemde herleiding niet actueel. Vertraging in het convergentieproces toeschrijven aan dogmatisme zowel ter linker- als ter rechterzijde suggereert dat in essentie het feitelijk convergentieproces niet tegengehouden kan worden. Wat te denken van uitlatingen zoals Almarik die deed op 15 juli 1976 daar waar hij stelt dat er voor de Sowjet Unie twee mogelijkheden zijn t.w. liberaler worden in de zin van toleranter (minder dogmatisch) of vervallen tot complete anarchie. Omdat het Westen te tolerant is belemmert zij verdere democratisering van Rusland, waar de wil ontbreekt tot convergentie uit dogmatische overwegingen. Van het belang dat Tinbergen hecht aan het feit dat er in het Oosten natuurkundigen zijn die zich kunnen uiten in de geest van convergentie laat Almarik niet veel over. Hoe Tinbergen tenslotte het democratisch socialisme definieert als zijnde de structuur waarheen geconvergeerd wordt, blijft onduidelijk. Zelf constateert hij dat van het vinden van deze optimale structuur, o.m. door welvaartstheoretici, nog weinig is terecht gekomen. Zijn conclusie tot democratisch socialisme doet des te meer speculatief aan.

In hoofdstuk 2 vraagt Prof. F. Hartog, onder de titel "Uitdagingen aan ons economische stelsel", zich af of dit stelsel voor zich haar structurele problemen

kan oplossen. Zijn algemene gedachtenordering richtend op de structuur van het stelsel, vindt zijn betoog een aanzet in de theorie van Pirenne over de voortdurende opeenvolging van vrijheid en gebondenheid van het stelsel in de loop van de economische geschiedenis. Terwijl Pirenne de opkomst van steeds nieuwe ondernemers als verklaring geeft, ziet Hartog dat perioden van vrijheid heersen als de overheid met haar bestuurlijke vormgeving in een overgang verkeert. Volgens hem zitten we thans in zo'n overgangperiode. Alvorens op de betrekkelijkheid van ons en ieder ander economisch stelsel in te gaan respectievelijk een beoordeling van de overgang van het ene naar het andere stelsel te geven, constateert hij de mogelijkheid van het naast elkaar bestaan van alternatieve stelsels, deze karakteriserend op basis van het eigendoms criterium der produktiefactoren en komt o.m. tot het onderscheid particulier versus collectief eigendom. Hoewel het eigendoms criterium hanterend, bespeurt hij juist convergentie van de stelsels t.g.v. het steeds onbelangrijker worden van het eigendomsrecht in het Westen, alwaar sprake is van vervaging en uitholling van particulier eigendom, terwijl in het Oosten sprake is van vermindering van centralisatie in leiding. In diverse stelsels komen daarvoor in de plaats de managers, die de uiteindelijke beslissingen, o.m. met betrekking tot de investeringen, nemen. Problemen in de diverse stelsels zijn ontstaan op het moment dat bepaalde econ.-politieke doeleinden strijdigheid met andere soc.-economische doeleinden begonnen te vertonen. Zich richtend op het Westen signaleert hij in het verleden simultane bereikbaarheid van doelstellingen als die van volledige werkgelegenheid, economische groei, sociale zekerheid en vermindering van de inkomensongelijkheid, waarbij een keuze tussen vrijheid en zekerheid versus dynamiek niet nodig waren. Economisch-politieke theorieën en technologische vooruitgang bij toepassing ervan in de economische politiek resp. in de productie, zorgden hiervoor.

Een en ander leidde evenwel tot negatieve nevenverschijnselen als de inflatie t.g.v. het elkaar bestrijden van de werknemers, werkgevers en de overheid in hun diverse aanspraken op het nationaal produkt en als het milieubederf tengevolge van economische groei. Daarnaast werd het optimumpunt bereikt voor de sociale zekerheid waarbij tijdens het proces hiernaar toe sprake is geweest van versluiering van de toenemende vervreemding van de arbeiders. De laatste twee verschijnselen zijn niet stelsel-gebonden en zijn ook aan de gang geweest in centraal geleide volkshuishoudingen en volkshuishoudingen met arbeiderszelfbestuur. Milieubederf kan opgelost worden door juiste richting van de technische ontwikkeling; arbeidersvervreemding door omstandigheden te creëren die deze ongedaan maken. De middelen die daartoe aangewend kunnen worden hangen vaak af van de wijze waarop het economisch stelsel is georganiseerd. Voor het Westerse stelsel moeten de sociale kosten van milieubederf in het prijssysteem worden gebracht. Daaruit voortvloeiende prijsverhogingen mogen niet in een loonindexeringssysteem worden opgenomen. Arbeidersvervreem-

ding kan verzacht worden of vermeden worden door o.m. uitbreiding van de dienstensektor, verkorting van de arbeidstijd en verder doorvoeren van de automatisatie in het produktieproces.

Het verschijnsel dat de inflatie kan worden aangepakt, op de eerste plaats door een meer gedisciplineerd optreden van genoemde drie sociale partners. Regulerend optreden van de overheid is dan minder nodig waardoor eenzelfde soort gevolgen van zo'n regulerend optreden in de loon- en prijzensfeer kunnen worden vermeden als de inflatie zelf veroorzaakt, nl. in de distributieve sfeer, alwaar onjuiste ondernemingsbeslissingen worden genomen indien bestaande en snel-wisselende prijsverhoudingen niet bestaande schaarsteverhoudingen suggereren.

M.b.t. de eventuele mogelijkheid tot de overgang van de bestaande stelsels in mengvormen van zuivere stelsels onderkent Hartog de eis van consistentie van hoofddoelstellingen. In tegenstelling tot Tinbergen, ziet hij de gang van zaken, o.m. in het Nederlandse bedrijfsleven m.b.t. een dergelijke neiging tot overgang, niet optimistisch in. Doelstellingen als die van medezeggenschap van de faktor arbeid frustreren doelstellingen van het vrije ondernemingsgewijze bedrijfsleven door een te partiële opzet en gebruikmaking van daartoe geschikte instrumenten.

Waarschijnlijk denkt Hartog aan zaken als vermogensaanwasdeling en ondernemingsraden nieuwe stijl, waardoor hij inkapseling (minder flexibiliteit en toenemende bureaucratie) van het bedrijfsleven voorziet en vertrek van de kapitaalverschaffer. Hierboven vermelde problemen en oplossingen overwegend, preludeert Hartog op zijn filosofie aan het einde van zijn bijdrage. Ons stelsel neemt de mens zoals hij is nl. materialistisch en egoïstisch in zijn aard. Een alternatief stelsel vereist een altruïstische mens die echter dan niet zijn energie kan botvieren dan alleen kwaadaardig. Laten we dit alternatief dan maar vergeten en houden we ons bij het huidige stelsel met problemen en tekortkomingen. Zij voorkomt saaiheid en verstrekt mogelijkheid onze energie erop los te laten teneinde ze trachten op te lossen respectievelijk op te heffen.

Wij van onze kant zijn het met Hartog eens in zoverre wij uit zijn betoog destilleren dat het simultaan oplossen van problemen van werkeloosheid, inflatie, milieubederf en arbeidersvervreemding mogelijk is binnen een alternatief stelsel dat echter noodzakelijkerwijs overwegend een planmatig en dwangmatig karakter zal vertonen. Verafschuwning van dit laatste leidt bij hem tot verdediging van de mogelijkheden van ons huidige stelsel om aan genoemde problemen het hoofd te bieden en dient als zodanig als zijnde meer normatief dan objectief van aard te worden gekwalificeerd. Dat is zijn recht als individu. Als economisch wetenschapper dient hij echter de voor- en nadelen van alternatieve stelsels expliciet te overwegen respectievelijk af te wegen tegen de voor- en nadelen (zowel feitelijk als potentieel) van ons huidige stelsel in het licht van de economische aspecten van de door hem gesignaleerde structurele problemen.

Het afwijzen van een alternatief stelsel vanwege het niet bestaan van een altruïstische mens is dan niet verantwoord omdat hij zich als econoom op een terrein begeeft dat niet alleen het zijne is. Wat dit betreft is het signaleren van de diverse oorzaken van negatieve verschijnselen in ons huidig stelsel, zoals opnieuw herhaald in "Liberaal Reveil" 17de jaargang no.4, 1976, wel op zijn plaats.

Drs. A. Nentjes en Drs. J.K.T. Postma geven in hoofdstuk 3, onder de titel "Besturen of bijsturen? Herstel en vernieuwing van de Nederlandse economie (1945-1950)", een beschouwing hoe het huidige Nederlandse economisch-politieke bestel is gegroeid uit dat van het verleden, in het bijzonder de aandacht leggend op de economisch-politieke situatie van direct na de tweede wereldoorlog.

Vanaf 1945 tot 1965 constateren zij een ontwikkeling die gekenmerkt wordt door een naar elkaar toegroeien van uiteenlopende politieke visies mede onder invloed van de crisisjaren en wereldoorlog II. Een en ander leidde tot de compromis-visies op geloofs- en wereldbeschouwelijk terrein. Op economisch-politiek terrein bestond deze compromis-visie uit acceptatie door alle partijen van een globale macro-economische planning met vertrouwen in de werking van het prijsmechanisme. Het hierop gebaseerde economisch bestel tot 1965 wordt als een compromis in de negatieve zin van het woord gekwalificeerd, omdat het een zich gezamenlijk vinden betekent in de voor- en nadelen van elkaars plannen.

Vanaf 1965 signaleren de auteurs een zich herhalen van de geschiedenis maar nu door de gevolgen van de welvaartseconomie met daarnaast het verlangen tot bewuste maatschappelijke participatie door meer mensen en tot het ter hand nemen van de milieuproblematiek. Een tweezijdige ontwikkeling doet zich nu voor. Enerzijds een decentralisatietendens, tot uiting komend in een toenemende weerstand tegen verdergaand overheidsingrijpen. Anderzijds een centralisatietendens vanwege een al of niet vermeende noodzaak om allerlei problemen o.m. met betrekking tot milieu en investeringen, centraal te regelen. Daarbij vragen zij zich af in hoeverre het loslaten van het harmoniemodel in 1965 en het hanteren van het zg. coalitie- of conflictmodel, het zoeken naar oplossingen niet extra bemoeilijkt wordt. Zij pleiten in deze tot een betere communicatie tussen planbureau, regering en bedrijfsleven om o.m. het echeq van de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie van 1950 in hun functioneren, te voorkomen. Voor het oplossen van de huidige problemen o.m. die van het bedrijfsleven, kunnen de oplossingen van analoge problemen in het verleden uitgangspunt worden.

Wij van onze kant onderschrijven van harte dat o.m. de uitkomsten op gedesaggregeerd niveau van C.P.B.-analyses als taakstellingen zouden moeten dienen, mits onafhankelijkheid van en serieus aandacht voor deze analyses gewaarborgd zijn m.b.t. de houding van overheid en bedrijfsleven.

Een adempauze wordt ingelast wanneer Prof. J. Pen in hoofdstuk 4 onder de titel "Mode en anti-mode in de economie" op humoristische wijze uit de doeken doet hoe zowel mode als anti-mode, op bepaalde wijze geprefereerd en toegepast, kunnen bijdragen tot de zg. "Mainstream economics" door de reactie van deze laatste op de onrust welke modieus en anti-modieus gedrag in deze teweeg kunnen brengen.

De mode bepaalt o.m. het tempo waarmee innovaties zich door de economie voortplanten en versnelt deze. De anti-mode, vlijtig op zoek naar anomalieën, behoedt de officiële theorie voor zelfgenoegzaamheid en daagt uit te bewijzen: "dat het vak niet zo maf is als de alternatieve jeugd denkt".

Indien modieus samenvalt met aktueel, aldus Pen, kan dit ervoor zorgen dat het contact van de economische wetenschap met de dagelijkse werkelijkheid vergroot wordt. Identificatie van dit laatste met het verschijnsel mode geeft redenen te over om haar inderdaad te beschouwen als een verschijnsel waartoe men zich op respectabele gronden aangesproken kan voelen. Hetzelfde geldt dan vanzelfsprekend indien het een verschijnsel betreft waarvan de actualiteitswaarde op redelijke gronden als betrouwbaar geacht moet worden. Dat uiteindelijk de mainstream economics de dienst uitmaakt blijkt weer eens thans (midden 1976), waarbij gemengd Keynesiaans-klassieke gedachtengangen worden gehanteerd ter oplossing van huidige economische problemen, ontdaan van ieder modieus of anti-modieus tintje; helaas bij accentueren van adviezen niet steeds ontdaan van ieder puur politiek tintje en is dit ook soms niet modieus of anti-modieus te noemen? Indien zoiets te kwader trouw gebeurt is, gelet op de ernst van de zaak, een dergelijke mode of anti-mode alleen maar verwerpelijk en leidt tot de oproep van onze kant: "mainstream" economen verenigt u en (anti)mode-economen sluit u zich hierbij aan".

In hoofdstuk 5 hanteert Prof. P. Hennipman bij zijn betoog over "Tweeërlei interpersonele nutsvergelijking" op magistrale wijze de zuiver verbaal-analytische methode bij het beschrijven en analyseren van de diverse tegengestelde meningen en discussies m.b.t. de nutsvergelijking. Relativerend weet hij de tegengestelde opvattingen ieder hun gelijk te geven binnen de grenzen die Hennipman opnieuw zelf aangeeft. Synthetiserend komt hij tot de tweeërlei betekenis, welke gegeven kan worden aan de interpersonele nutsvergelijking. De ene betekenis komt naar voren in de theoretische analyse alwaar de positieve nutsvergelijkingsopvatting wordt gehanteerd. Feitelijke nutsvergelijking vindt hier plaats waarbij uitgegaan wordt van het nut dat mensen hebben van economische goederen. Dit nut wordt kardinaal of meetbaar geacht. Deze meetbaarheid laat nutsvergelijking toe tussen twee mensen. Alleen in deze zin stelt Hennipman voor te spreken van interpersonele nutsvergelijking. Bij de andere betekenis spreekt hij liever van intra-personele nutsvergelijking daar waar de normatieve nutsvergelijkingsopvatting wordt gehuldigd. Deze veronderstelt weliswaar dat mensen nut hebben van economische goederen maar zij valt niet te

meten en dus betekent zo'n ordinale nutsgedachte onvergelijkbaarheid van het nut van twee personen. Op grond van politieke en ethische overwegingen, aldus Hennipman, maar naar onze mening ook indirect op technische en institutionele gronden, worden normen en waarderungen aangelegd op basis waarvan men oordelen uitspreekt over het nut van anderen en ze met elkaar vergelijkt. Deze "praktische" i.t.t. "feitelijke" nutsvergelijking is maatschappelijk en waarderend van aard met behulp waarvan een econoom zijn verdere theorieën kan opbouwen en aanbevelen, vallend onder de "praktische" welvaartstheorie i.t.t. de theoretische welvaartstheorie.

Het betoog van Hennipman leidt bij ons verder tot de opmerking dat wij, evenals Bergson, de normatieve welvaartstheorievorming een zinvolle bezigheid achten omdat wij, evenals Tinbergen in zijn hierboven besproken artikel, vinden dat de economie als wetenschap ten dienste moet staan van de economische politiek als toepassingsgebied. De kans op meer resultaat dan tot nu toe het geval is geweest vereist een nieuwe bezinning op hoe normen en waarde-oordelen volgens welvaartstheoretische inzichten in hun onderlinge samenhang met technische en institutionele randvoorwaarden kunnen worden geformuleerd in zodanige vorm, dat ze bruikbaar worden, niet alleen voor het afleiden van een nieuwe optimale economische structuur à la Tinbergen, maar allereerst om voorlopig de optimumpunten te berekenen van de bestaande economische structuur. In dit verband zijn we het dan ook niet eens met Schouten daar waar hij beweert dat het op deze wijze bezig zijn i.h.b. als econoom of econometrist zinloos is omdat uiteindelijk de gang van zaken door de onderbouw wordt bepaald en de mens als zodanig geen invloed heeft op de uitslag van dit proces. Dit proberen te vinden, steeds opnieuw, van optimale oplossingen zou wel eens de reden kunnen zijn dat voorspelde catastrofes in het verleden alswel op dit moment uiteindelijk uitgebleven zijn resp. zullen uitblijven. In deze zin hangen wij de filosofie aan die verscholen zit achter de acceptatie van de uitwerking van de Jona-prophetie waarover Baudet in zijn hierna nog te behandelen bijdrage spreekt, waarbij een crisisverwachting niet uitkomt omdat de oorzaken van de voorspelde crisis werden onderkend en maatregelen werden genomen om ze tegen te gaan. In zoverre zou J.K. Galbraith met zijn theorie van het verbruik volgens de "revised sequence" wel eens een Jona-profeet genoemd kunnen worden. Hoewel Pen nog deze laatste auteur een laconieke wijze van presentatie van zijn theorieën in de schoenen schuift, gaat Prof. P.P. van Berkum in hoofdstuk 6 nader in op genoemde "revised sequence"-visie. Deze moet volgens hem niet alleen als een visie van het verbruik worden beschouwd, maar veeleer als een totaalvisie op een welvaartsmaatschappij i.h.b. hoe deze zich heeft ontwikkeld tengevolge van veranderingen in het economisch leven wat uiteindelijk weer een gevolg is van de technologie-ontwikkeling. Deze laatste heeft haar invloed uitgeoefend op zowel de middelenzijde als de behoeftenzijde van het economisch leven. Aan de middelenzijde leidde dit o.m. tot de sociaal slecht controleerbare technostruk-

tuur van de maatschappij. Aan de behoeftenzijde tot de steeds meer via reclame beïnvloedbare behoeften van de massa. Daarbij komt de helpende rol van de overheid of staat, in zoverre de technostructuur faalt bij haar planning om het productie- en afzetproces op gewenste wijze te laten geschieden. Het gevaar van de "revised sequence" is het ondergeschikt maken van onze opvattingen aan de planningsbehoeften van het moderne industriële systeem.

Dit gevaar kan verkleind worden door het steeds belangrijker laten worden van de collectieve sektor ten koste van de particuliere sektor. Van Berkum signaleert verder een toenemende nadruk van de consument op kwaliteit en leefbaarheid van het bestaan, extra benadrukt door een toenemende belangstelling onder economen voor onderzoeken op het gebied van de nieuwe schaarste, die een gevolg is van de negatieve externe effecten van de industriële ontwikkeling. Hij heeft kritiek op de "revised sequence" -theorie, niet in zoverre hij de invloed van de grote ondernemingen onderkend, maar wel omdat de absolute gelding ervan in twijfel getrokken dient te worden immers, behoeftenschepping kan alleen succesvol zijn indien zij beantwoordt aan een actuele of reeds latent aanwezige behoefte.

Deze visie wordt door ons gedeeld in zoverre de consument, blijkens vele voorbeelden, de verkoop van een bepaald produkt weet te doen slagen of te doen mislukken. Men denke o.m. aan het onderzoek in de V.S. waaruit bleek dat ondanks alle marketing know-how en technologie meer dan 65% van de verkoop van nieuwe produkten per jaar mislukken. Het onderkennen van de consumentenpreferenties, ook door grote ondernemingen, blijkt dus niet zo eenvoudig als vaak wordt gesuggereerd.

Alle optimisme ten spijt, constateert Van Berkum toch wel een zekere uitholling van een consumentenvrijheid hoewel de wil van de consument de beslissende faktor blijft. De uitholling waarop Van Berkum wijst heeft naar onze mening niet altijd rechtstreeks door het bedrijfsleven te worden veroorzaakt. Evengoed is het mogelijk dat enkelen in onze maatschappij in staat moeten worden geacht de massa mee te krijgen waardoor in feite een kleine groep de sociale waarden gaat bepalen en deze zo weet de propageren dat het bedrijfsleven eenvoudigweg moet volgen.

Optimistisch geluid laat ook Prof. H. Baudet horen in hoofdstuk 7, waarin hij zich onder de titel "Rome en de nieuwe apocalyps" afvraagt hoe het toch gekomen is, dat rond 1970 de tegenstand tegen de groei en tegen een reeks van zijn bijverschijnselen het centrale thema van gesprek is geworden. Dit wordt nog eens extra benadrukt doordat opnieuw onheilsprofeeten opstaan, die de meest desastreus voorspellingen over de toekomst van de wereld geven.

Hij vraagt zich af of deze voorspellingen achteraf Cassandra of Jona profetieën zullen blijken te zijn. In het eerste geval gaat de wereld wel ten onder omdat de voorspellingen niet serieus genoeg zijn genomen, in het tweede geval wordt de wereld gered van haar ondergang door de voorspellingen wel serieus te

nemen en te trachten er iets tegen te doen. Of dit laatste in de toekomst het geval moge zijn wordt door Baudet's analyse van het huidige pessimisme in historisch perspectief, niet duidelijk.

Twee redacteuren van deze opstellenbundel geven hun bijdrage in hoofdstuk 8 onder de titel "De Neo-Keynesiaanse aanval op de Neo-klassieke produktie- en verdelingstheorie". Dr. S.K. Kuipers en Dr. H. de Haan beginnen met aandacht te schenken aan het jaar 1956, waarin o.m. Patinkin kritiek levert op de Keynesiaanse en klassieke geldtheorie in zijn boek "Money, Interest and Prices" resulterend in een Neo-klassieke synthese. Bij hun evaluatie van de Neo-Keynesiaanse aanval op de Neo-klassieke produktie- en verdelingstheorie wordt een goede globale beschrijving gegeven van het Neo-klassiek en Neo-Keynesiaans denken in de loop van de geschiedenis, vooral met betrekking tot de periode volgend op het hiervoor genoemde jaartal.

Uiteengezet wordt hoe de neo-klassiek georiënteerde theoretische onderbouwing van de in de jaren vijftig en zestig geschatte produktiefunkties wordt aangevallen, op de eerste plaats op basis van de bekende cirkelredenering die gehanteerd wordt wanneer in het neo-klassieke denkmodel, uitgaande van een geaggregeerde produktiefunktie, o.m. een verklaring van de categoriale inkomensverdeling wordt gegeven. M.a.w. de maatstaf om heterogeen kapitaal tot homogeen goed te maken is een maatstaf, die pas in de inkomensverdelingstheorie wordt verklaard. Kuipers en de Haan concluderen dan ook dat afzien van de verdelingstheorie en het slechts hanteren van de geaggregeerde produktiefunktie bij groeitheoretische analyses veel bijdraagt tot het afzwakken van de controverse tussen neo-klassieken en neo-Keynesianen, ware het niet dat laatstgenoemden in het zg. reswitching-debat de theoretische bestaansmogelijkheid hebben aangetoond van het ontbreken van uniciteit i.h.b. negativiteit van het verband tussen kapitaalintensiteit en winstvoet.

Dit feit is voor de auteurs geen reden om de geaggregeerde produktiefunktie i.v.m. haar onmisbaarheid voor de groeitheoretische analyse niet acceptabel te vinden, o.m. omdat niet aangetoond is dat in werkelijkheid terugkeer van technieken voorkomt. Het gebruik evenwel van deze produktiefunkties voor de verklaring van de categoriale inkomensverdeling wijzen ze definitief af op grond van het ontbreken in de alledaagse werkelijkheid van de daarachter schuilgaande maximeringsgedachte.

Uit het betoog van Kuipers en de Haan komt duidelijk een te grote nadruk naar voren op eenzijdige empirische verificatie daar waar ze wel de neo-klassieke produktietheorie accepteert omdat reswitching empirisch niet bewezen is, terwijl de neo-klassieke verdelingstheorie o.m. berust op de winstmaximeringsgedachte, waarvan empirisch wél bewezen is dat ze onrealistisch is.

De ontwikkelingsproblematiek is een van de belangrijke analyseproblemen van de huidige economische wetenschap. Interessant is het daarom de bijdrage te lezen van Prof. F. van Dam in hoofdstuk 9 onder de titel "Twintig jaar

ontwikkelingshulp'', teneinde een helder inzicht te krijgen in een historische groei van de hulp die rijke aan arme landen hebben gegeven. Omstandigheden waaronder en de resultaten waartoe ontwikkelingshulp na de dekolonisatie heeft geleid worden op inzichtelijke wijze geschetst. Ten aanzien van de beweegredenen tot het verlenen van ontwikkelingshulp bespeurt van Dam in eerste instantie meer egoïstische tendenzen bij de rijke landen terwijl later het verbeteringsethos, de dualiteit en het "Nieuwe Wereldvisioen" als belangrijkste factoren in het ontwikkelingshulpgedrag door hem worden onderkend.

Als egoïstische tendenzen worden genoemd machtscontinuering, gemakkelijke transformatiemogelijkheid van departement van koloniën in een ministerie van ontwikkelingshulp met hetzelfde ambtenarenapparaat; controle-voortzetting op gedane investeringen en, last but not least, het nagestreefde demonstratie-effect door de rijke landen op de arme. Evaluatie van ontwikkelingshulp, in eerste instantie verleend op emotionele en intuïtieve gronden, resulteert na tien jaar (rond de jaren '60) in rationalisatie van ontwikkelingshulp welke, volgens van Dam, is mislukt en wat volgens hem de verklaring vormt voor het aarzelend optreden m.b.t. hulpverleningsactiviteiten in o.m. de Verenigde Staten en Europa in de beginjaren '60. Hij concludeert dan ook dat teleurstellingen te wijten zijn aan geheel onjuiste verwachtingen, terwijl in de eindperiode van de jaren '60 de onrust op universiteiten, de milieuproblematiek en de bewapeningswedloop de ontwikkelingsproblematiek in aandacht domineren. Ten aanzien van het lopende ontwikkelingsdecennium van de zeventiger jaren is er een meer positieve opstelling gekomen t.a.v. het ontwikkelingsprobleem in de kleinere industrielanden, hoewel over het algemeen de houding van de rijke landen overwegend nog slecht genoemd moet worden.

De enig grote verandering die eigenlijk heeft plaatsgevonden is dat men de souvereiniteit van de ontwikkelingslanden centraal heeft gesteld en dat men de hulpverlening daaraan ondergeschikt heeft gemaakt.

De econometrische bijdrage aan deze bundel komt van de hand van Prof. F.J. de Jong, opgenomen als hoofdstuk 10 onder de titel "De kromme van Lorenz en de concentratiecoëfficiënt van Gini". In het licht van velerlei pogingen om een beter inzicht te verkrijgen in de ontwikkeling van de inkomens- en/of vermogensongelijkheid van en tussen diverse landen in de loop van de tijd, richt het onderzoek van de Jong zich vooral op een econometrische verfijning van de synthese tussen de methode van Lorenz en die van Gini. Met name stelt hij zich ten doel een theoretisch en empirisch meer acceptabele econometrische benadering van de concentratiekromme van Lorenz af te leiden op basis waarvan men tevens een meer aanvaardbare benaderde uitkomst van de op deze kromme gedefinieerde zg. exacte concentratiecoëfficiënt van Gini kan berekenen. Begonnen wordt met een evaluatie van de op dit gebied overbekende zaken als de empirische Pareto-relatie, Lorenz' kritiek daarop resulterend in de Lorenzkromme, de door Gini ontwikkelde concentratie-index- resp. de zg. macht van

x-relaties, als verbetering op de Pareto-relatie en als goede benaderingswijzen bedoeld van de Lorenzkromme, en de door Gini afgeleide zg. Gini-coëfficiënt in enge zin.

Hoewel het verwarrend terminologisch gebruik van o.m. het begrip concentratiecoëfficiënt storend werkt kan men uit het, in het tweede gedeelte van de Jong's bijdrage beschreven, toegepaste onderzoek de volgende gedachtengang destilleren:

Enerzijds is er de Lorenzkromme-grafiek met een continue verband tussen de procentueel "armste" gedeelten van de bevolking ($x \cdot 100\%$) en de procentuele gedeelten van de totale rijkdom (het totale inkomen) die deze procentueel "armste" gedeelten van de bevolking innemen ($y \cdot 100\%$). Hieraan is direkt het begrip 'exacte' concentratie-coëfficiënt van Gini gekoppeld, gedefinieerd als het quotiënt van de concentratieoppervlakte en de driehoeksoppervlakte van het Lorenzdiagram. De waarde van dit kengetal geeft in één cijfer een kwantitatieve uitdrukking van de inkomensongelijkheid, die aanwezig is bij de inkomensverdeling beschreven door de Lorenzkromme.

Anderzijds is er de praktische inkomensverdeling in Lorenz-terminologie, welke als zodanig discreet van aard is. Om ook de in zulke 'praktische' inkomensverdeling geïncorporeerde inkomensongelijkheid in één kwantitatieve uitdrukking te vangen, leidde destijds Gini zijn concentratiecoëfficiënt in enge zin af. De waarde hiervan wordt via sommering en middeling van dezelfde gegevens als die waarop de praktische discrete inkomensverdeling is opgesteld verkregen. Bovendien pretendeerde hij dat, op basis van de empirische inkomensverdelingsgegevens en a priori opgestelde concentratieindex- resp. macht- van -x-relaties, goede empirische benaderingen van de daarbij behorende Lorenzkrommen verkregen konden worden. Tezamen met de laatste stap die Gini zet nl. het aantonen dat zijn concentratiecoëfficiënt in enge zin een goede benadering is van de 'exacte' concentratiecoëfficiënt, komt de Jong tot het werkmodel voor zijn empirisch onderzoek naar goede benaderingen van de Lorenzkrommen op basis van opgestelde discrete inkomens- en/of vermogensverdelingen van een negental landen. Deze benaderingen moeten toelaten dat ook via integratie goede benaderingen van de exacte concentratiecoëfficiëntwaarde kunnen worden verkregen. Hierbij worden zowel theoretische als empirische criteria aangelegd. De theoretische criteria bestaan uit de voorwaarde dat de te vinden empirische aanpassing van een a priori opgestelde wiskundige relatie door de (0,0) en (1,1)-punten van het Lorenzdiagram moeten lopen met daarnaast de voorwaarde, dat de via integratie daarvan af te leiden concentratiecoëfficiëntwaarde moet liggen op of tussen een onder- en bovengrens. Deze laatste worden berekend op basis van geformuleerde benaderingen van de 'exacte' concentratiecoëfficiënt van Gini door Selma Goldsmith c.s. respectievelijk van Sanders, uitgaande van 'praktische' inkomensverdelinggegevens. Het empirisch criterium bestaat uit de voorwaarde dat de aanpassing zo goed mogelijk de

empirische punten van de afgeleide discrete verdeling moet benaderen terwijl tevens aan de convexiteit-eis moet zijn voldaan.

Nadat de Jong de oorspronkelijk door Gini geformuleerde concentratie-index- en macht- van -x- relaties op hierboven beschreven wijze heeft getoetst en afgewezen, onderzocht hij de hiernavolgende benaderingsrelaties met het daarbij vermelde resultaat:

- a) De met een constante aangevulde concentratie-indexrelatie van Gini. Geconcludeerd moet worden dat er meestal sprake is van een te grote onderschatting van de te benaderen exacte concentratiecoëfficiëntwaarde. Bovendien loopt de aangepaste functie niet door het (1,1)-punt van het Lorenzdiagram.
- b) De met een constante aangevulde macht-van-x-relatie van Gini. Tot dezelfde deficiënties, als in het voorgaande geval, moet geconcludeerd worden.
- c) Een benadering m.b.v. een parabool waarvan gezegd kan worden dat ze een betere benadering van de exacte concentratiecoëfficiëntwaarde oplevert dan in beide voorgaande gevallen.

Voor de drie gevallen kan samenvattend gesteld worden dat:

- 1) De benadering nooit én door het (0,0)- én door het (1,1)-punt van het Lorenzdiagram gaat.
- 2) De benadering bijna nooit op een van de empirische punten van de discrete inkomensverdeling ligt.
- 3) De benadering van de af te leiden exacte concentratiecoëfficiëntwaarde niet altijd binnen de opgestelde onder- of benedengrens ligt.

Teneinde tot betere resultaten te geraken doet de Jong o.m. de suggestie aan de hand, de empirische punten van de discrete verdeling te gebruiken voor een m-de graads polynoom aanpassing die een aanvaardbare benadering van de concentratiekromme zou kunnen zijn.

Op deze suggestie zijn we ingegaan in het kader van een afstudeerproject ¹⁾. Polynoomaanpassing van curvelineaire modellen kan in principe resulteren in een empirische vergelijking die alle oorspronkelijke empirische punten van de discrete inkomensverdeling kan genereren. De gevallen die onderzocht zijn geven een telkens breed uitwaaiende kromme als resultaat, die weliswaar voldoende ²⁾ dicht langs de oorspronkelijke empirische punten gaat, maar waarvan integratie niet leidde tot een acceptabele benadering van de exacte concentratie-

¹⁾ Verslag van dit afstudeerproject is gegeven in het tweede afstudeerwerkstuk "Inkomensverdeling en Gini-coëfficiënt", J.I.R. Kindt, Tilburg, 1976.

²⁾ Met 'voldoende' wordt hier bedoeld dat bij gebruik van de Fishertoets van 95% een volledige beschrijving overbodig was. (zie ook: Graybill, F.A., "An introduction to Linear Statistical Models", Vol.I, chapter VIII, MacGraw Hill Book Comp, Inc. N.Y. 1961).

coëfficiëntwaarde, althans voor zeven van de negen overeenkomstige gevallen van de Jong ³⁾).

Toepassing van een nieuwe benaderingsmethode t.w. de "Spline-methode" leverde zeer goede resultaten op. Dit geldt zowel voor de uitkomsten van de concentratiecoëfficiëntbenadering als wel voor de implicatie van deze methode n.l. dat de empirische punten van de discrete verdeling zonder uitzondering punten worden van de te bepalen benadering van de Lorenzkromme. In tegenstelling tot de paraboolresultaten van de Jong gaven de spline-methode-resultaten concentratiecoëfficiëntwaarden te zien die geen van alle buiten de gestelde grenzen vielen.

In het laatste hoofdstuk van deze bundel geeft de reeds enige tijd overleden Dr. F.A.G. Keesing onder de titel "De geschiedenis van een boek" het waarom van de inhoudelijke overgang weer, in de loop van de tijd, van meer institutionele onderwerpen naar meer geldtheoretische en geldpolitieke zaken in het eenieder bekende boek "Het moderne geldwezen", welke hij tezamen met Korteweg in de loop der jaren in verschillende edities bewerkte. Moge een soortgelijke vruchtbare ontwikkeling plaatsvinden met betrekking tot nog in de toekomst te verschijnen opstellenbundels, met eenzelfde gehalte als het onderhavige.

³⁾ Gebruik gemaakt werd van de door de Jong in zijn artikel gepubliceerde cijfers.